

Гады не спыніш, міг жыцця не ўловіш,
 І не сатрэ ніякая жарства
 Расстанняў суму, радасці любові,
 Балючай крыўды, шчасця хараства.

Алесь БАЧЫЛА.

ЗАСНАВАЛЬНІК
 МІНІСТЭРСТВА
 АДУКАЦЫІ
 РЭСПУБЛІКІ
 БЕЛАРУСЬ

Выходзіць
 з 1988 года
 (у 1988—1991,
 №№ 1—48,
 выдаваўся пад назвай
 «Беларуская мова
 і літаратура ў школе»)

ДЗЯРЖАўНАЕ
 ПРАДПРЫЕМСТВА
 «ДОМ ПРЭСЫ»
 ДЗЯРЖАўНАГА КАМІТЭТА
 РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
 ПА ДРУКУ

30K-1
 2069

3/123/98
 САКАВІК

Родная мова

ШТОМЕСЯЧНЫ НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНЫ ЧАСОПІС

Галоўны рэдактар Міхась ШАВЫРКІН

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

Алесь Бельскі, Марыя Давыдоўская, Віктар Іўчанкаў, Лідзія Камінская,
 Уладзімір Касоткі, Віктар Красней, Вольга Кузьміч, Міхась Лазарук,
 Аляксандр Лагоўка, Уладзімір Ламека, Алег Лойка, Вера Ляшук, Вольга
 Ляшчывская, Віталь Маслоўскі, Павел Міхайлаў, Мікола Мішчанчук,
 Васіль Пшонанка, Мікола Прыгодзіч, Жанна Прыймак, Васіль
 Рагаўцоў, Вячаслаў Рагойша, Валянціна Раманцэвіч, Ларыса Сагановіч,
 Аляксандр Саламевіч, Тамара Саўчук, Вольга Смольская, Павел Спяко,
 Лідзія Сямешка, Ірына Шаблоўская, Таццяна Шамякіна, Марыя
 Шаўдоўская, Міхась Яўневіч.

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Алена Антропава, Рыма Бабашка, Таццяна Боган, Віктар Вабішчэвіч,
 Зінаіда Варановіч, Марыя Верціхоўская, Валянціна Войнік, Любоў
 Гарэлік, Юлія Гібноўская, Зоя Громак, Марыя Губежка, Мікола
 Жуковіч, Лілія Казлоўская, Людміла Карабельнікава, Мікола Крыўко,
 Валянціна Кузьміна, Людміла Кутузава, Яўген Лаўрэль, Наталія
 Левічава, Аляксандр Лугоўскі, Людміла Лясун, Галіна Малажай, Марыя
 Мацюкевіч, Віктар Несцяровіч, Яўген Несцяровіч, Тамара Празед,
 Аляксей Пяткевіч, Аляксей Рагуля, Вольга Русілка, Алена Рупкая,
 Вераніка Саламевіч, Валянціна Смыкоўская, Васіль Старычонок, Сяржук
 Харэвіч, Антаніна Хатэнка, Мікола Хілько, Міраслава Шавыркiна.

Мінск
 Беларусь

Наталля ЧАЙКА

ВЫРАЖЭННЕ ПРЭДЫКАТЫЎНАСЦІ Ў ЭЛІПТЫЧНЫХ СКАЗАХ

Праблема эліпсіса ў мовазнаўстве — надзвычай важная і актуальная. Выклікае спрэчкі пытанне аб мадэлі эліптычнага сказа, яго структуры, колькасці саставаў і граматычнай семантыцы (прэдыкатыўнасці). Мы разгледзім адзін з аспектаў выражэння прэдыкатыўнасці ў эліптычных сказах.

Прэдыкатыўнасць з'яўляецца сінтаклічнай катэгорыяй, якая вызначае функцыянальную спецыфіку асноўнай адзінкі сінтаксісу — сказа. Гэта структура прымета сказа, якая адносіць інфармацыю да рэальнасці і тым самым фармуе адзінку, што прызначаецца для паведамлення, гэта катэгорыя, якая процістаўляе сказ іншым сінтаксічным адзінкам (словазлучэнням і звышфразавым адзінствам прэдыкатыўнасць не ўласціва). Звычайна сама мадэль сказа, яго структурная схема валодаюць такімі граматычнымі ўласцівасцямі, што дазваляюць уявіць паведамляемае ў тым ці іншым часавым плане, а таксама мадыфікаваць паведамляемае ў аспекце рэальнасць / ірэальнасць. Але эліптычны сказ у адрыве ад кантэксту такіх граматычных уласцівасцей не мае. Узяты ізольвана, ён не здольны перадаваць паведамляемае ў тым ці іншым мадальным ці часавым плане. Напрыклад: *А хлопчык — за дзверы.*

Наталля Уладзіміраўна Чайка — выкладчык кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка. Закончыла Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1994) і аспірантуру (1997).

Выключныя рамантычныя характары ствараў Віктор Гюго. Ён раскрываў іх у надзвычайных абставінах, кіруючыся прынцыпамі кантрасту і гратэску. Кожны яго герой увасабляе тую ці іншую маральную якасць, якая пры ўласцівым аўтарскай манеры згушчэнні фарбаў робіць яго вобразам-сімвалам: вулічная танцорка Эсмеральда сімвалізуе маральную чысціню і прыгажосць, глухі і брыдкі званар Квзімода — выродлівасць сацыяльнага лесу прыгнечаных (“Сабор Парыжскай Божай маці”). В. Гюго трансфармаваў супярэчнасць паміж ідэалам і рэчаіснасцю ў філасофскую канцэпцыю вечнай барацьбы Добра і Ліха, боскага і дэманічнага пачаткаў. Архідыякан Клод Фрало (“Сабор Парыжскай Божай маці”) і паліцэйскі Жавер (“Адвержаныя”, 1862) — рамантычныя ліхадзеі, якія пераследуюць сваіх ахвяраў і становяцца прычынай іх пакутаў. Характэрная для Гюго і ўсяго французскага рамантызму праблема чалавечых пакутаў знайшла мастацкае выражэнне ў паэтыцы нечалавечых жарсцяў.

Эсмеральда і яшчэ ў большай ступені герой “Адвержаныя” епіскап Мірыэль увасобілі адну з галоўных “ідэй” В. Гюго — найвышэйшую гуманнасць, заснаваную на прынцыпах міласэрнасці. Заўважым, што не толькі ў гэтым рамане, а наогул у рамантычным мастацтве пункт гледжання аўтара з’яўляецца галоўным.

Заканчэнне будзе.

¹ Зарубежная літаратура XIX века. Романтизм: Хрестоматия историко-литературных материалов. — М., 1990. — С. 72.

² Гл., напр.: Лойка А. Адам Міцкевіч і беларускі рамантызм // Шляхам стагоддзяў. — Мн., 1992. — С. 158 — 165.

³ Гл.: Современные зарубежные исследования по романтизму. — М., 1976.

⁴ Закаханы вандроўнік: Паэзія нямецкага рамантызму. — Мн., 1989.

⁵ Зарубежная літаратура XIX века. Романтизм... — С. 71.

⁶ Тамсама. — С. 98.

⁷ Гофман Э.-Т.-А. Житейские воззрения кота Мурра. — М., 1967. — С. 164.

⁸ Падбярэскі Р. Беларусь і Ян Баршчэўскі // Баршчэўскі Я. Шляхціц Завальня. — Мн., 1990. — С. 355.

Таму пытанне аб тым, якім чынам выражаюцца прэдыкатывы катэгорыі часу і ладу ў эліптычных сказах, патрабуе спецыяльнага вывучэння.

Галоўны паказчык прэдыкатывнасці ў эліптычных сказах — мадальнасць. Яна выражае адносіны зместу сказа да рэчаіснасці. Адзін са сродкаў афармлення мадальнасці ў сказах — лад. Незамешчаная сінтаксічная пазіцыя дзеяслова выказніка (як і экспліцытна* выражаны выказнік) можа набываць значэнне абвеснага, умоўнага і загаднага ладу. У сказах: *Зараз памераем ціск. А потым укольчык* (А. Макаёнак). *Лісія ўзняўся віхор і кастрычнік — на двор* (П. Броўка). *Уладзімір Андрэвіч, к вам настаўніца, Лідзія Сямёнаўна* (А. Макаёнак) значэнне **абвеснага** ладу перадаецца пры дапамозе нулявой граматычнай формы, выражана ў адсутнасці якіх-небудзь марфалагічных ці канструктыўных паказчыкаў. А значыць для перадачы значэння абвеснага ладу дастаткова сродкаў самога эліптычнага сказа і адпаведнай інтанацыі.

Іншая справа ірэальная мадальнасць. Значэнне **умоўнага** ладу ў эліптычных сказах перадае значэнне пажаданасці, мяркуемасці, умоўнасці, гіпатэтычнай умовы, просьбы ці парады. Форма умоўнага ладу ў эліптычных сказах супадае з формай прошлага часу з рознымі мадальнымі часціцамі. Гэты лад, у адрозненне ад абвеснага, не мае часавых формаў, а абазначаемае ім дзеянне можа адносіцца да любога часавага плана. Форма умоўнага ладу ў эліптычных сказах можа ўтварацца пры дапамозе мадальных часціц *бы* (*б*), *трэба*, *каб*, *хоць бы* і іншых у спалучэнні з пэўнай формай эліпсаванага дзеяслова. Напрыклад:

1. *Мне галоўнае — каб у партызаны. Бо мне ўжо дома ніяк* (В. Быкаў). 2. *Каб ён мой быў сваяк, я б яго памялом дома* (В. Быкаў). 3. *Я б вам пра ўсё на паперачку, ды на паспеў перапісаць* (А. Макаёнак). 4. *Ці нельга б паўшэра трохі. І напрыстойней* (І. Мележ). 5. *Клаву лепш бы ў вёску якую. Да бабы* (В. Быкаў).

Сінтаксічныя сродкі, якімі суправаджаецца форма умоўнага ладу, не абмяжоўваюцца ўжываннем пры формах эліпсаванага дзеяслова прошлага часу часціц альбо мадальных дзеясловаў ці слоў. Яны могуць свабодайна ўжывацца і пры інфінітыве. Дадзеныя часціцы могуць

* **Экспліцытны** (фр. *explicite* — яўны, пэўна выражаны) — яўна выражаны, разгорнуты. — *Заўвага рэд.*

быць толькі пры дзеяслове. А гэта сведчыць пра двухсастаўнасць мадэлі эліптычнага сказа.

У эліптычных сказах са значэннем загаднага ладу дзеянне ўяўляецца як патрабуемае: дзеянне павінна ажыццявіцца адной асобай (ці групай асоб) у выніку пабуджэння, патрабавання ці катэгарычнай просьбы. Ужыванне загаднага ладу звычайна адбываецца ў дыялагічнай сітуацыі і абмяжоўваецца гаворачай асобай і суразмоўцам.

1. *Дзянішчык!* — *хутка адыходзячы ад яго вёскі, сказаў капітан.* — *Паўзком у хмызняк і ўсіх — назад* (В. Быкаў). 2. — *Сушчэня, ты мяне ў Зубраўку, — скрыгаючы (д болю зубамі, сказаў Бураў* (В. Быкаў). 3. — *Клава, у асці!* — *гукнуў ён радыстыцы* (В. Быкаў). 4. — *А ты за мной! Па м'іх слядах трымай. Тут нямнога ўжо, — сказаў зводзаль Рыбак* (В. Быкаў).

Відавочна, што асноўнымі сродкамі выражэння загаднага ладу ў эліптычных сказах з'яўляюцца часціцы, кантэкст, адпаведная інтанацыя і паралелізм структур (формы аднародных дзеясловаў, выказнікаў, адзін з якіх эліпсаваны, паралелізм частак складанага сказа і складанага сінтаксічнага цэлага).

У імператывным значэнні могуць ужывацца ў адпаведнай сітуацыі эліптычныя і інфінітыўныя канструкцыі, фармальным паказчыкам якіх, акрамя адпаведнай інтанацыі, з'яўляецца наяўнасць суб'екта ў давальным склоне.

— *Дзямітрый!* *Хутка!* *Здаць на медпункт і назад!* (В. Быкаў).

Такія інфінітыўныя эліптычныя канструкцыі ўжываюцца са значэннем патрабуемага дзеяння, як і адпаведныя дзеясловаўныя.

Як бачна, эліптычныя сказы могуць мець значэнне простага ладу. А калі слухным з'яўляецца свярджэнне пра тое, што лад ёсць катэгорыя, уласцівая толькі дзеяслову, якая выражае адносіны дзеяння, названага дзеясловам, да рэчаіснасці з пункту гледжання гаворачага, то лагічнай, на наш погляд, будзе выснова: разглядаемыя сказы маюць у сваёй мадэлі дзеяслоў, які і ўтварае пэўную форму ладу, а таму такія сказы мы лічым двухсастаўнымі. Але праяўленне катэгорыі ладу ў эліптычных сказах менш залежнае ад кантэксту, чым катэгорыя часу і трывання (пра іх пойдзе гаворка далей). Формы абвеснага, умоўнага і загаднага ладу могуць утварацца пры дапамозе нулявой граматычнай формы, часціц, інтанацыі, і ў гэтым выпадку эліптычны сказ з'яўляецца самадастатковым для праяўлення значэння пэўнага ладу. Радзей суст-

ракаюцца выпадкі, калі лад праяўляецца пры дапамозе кантэксту.

На бягу азіраючыся, камандзір распарадзіўся:

— За рэчкаю — у ланцуг!

Камісар — з Пітнікам, я — з Ваніным. І — бягом!
(В. Быкаў).

У дадзеным выпадку ўдакладненні акаляючага кантэксту з'яўляюцца абавязковымі, бо па-за кантэкстам сказ "За рэчкаю — у ланцуг" можа быць успрыняты і ў абвешчаным ладзе.

Пытанне наконт выражэння катэгорыі часу ў эліптычных сказах — спрэчнае і актуальнае. Існуюць дзве палярныя тэорыі. Прыхільнікі першай (руская даследчыца Г. Золатава і інш.) лічаць, што эліптычны сказ з'яўляецца бездзейслоўным, а таму значэнне часу яму не ўласцівае. "Сказ *Тацяна — у лес* можа фігураваць у кантэксце, які суадносіць падзеі з момантам гутаркі, і ў кантэксце, які паведамляе пра падзеі мінулага і будучыні. Але гэта не дае нам падставы лічыць, што дадзенаму тыпу сказаў уласціва значэнне мінулага і будучага часу"¹. Такое меркаванне выклікае сумненні. Даследчыца не адмаўляе таго факту, што эліптычныя сказы маюць значэнне руху, перамяшчэння, а наяўнасць значэння часу адмаўляе. Гэтым Г. Золатава супярэчыць сама сабе. Бо перадавацца падобнае значэнне можа толькі пры дапамозе дзейслова (пазамоўная рэалія дзеяння выражаецца ў мове дзейсловам). А калі ў мадэлі сказа ёсць дзейслоў (хоць і эліпсаваны), то, натуральна, яму будзе ўласціва значэнне аднаго з трох часоў (а інакш як бы выражалася прэдыкатыўнасць сказа). На думку Г. Золатавай, эліптычныя сказы не маюць значэння часу, а размяшчаюцца на парадыгматычнай восі рэгулярных структурна-семантычных мадыфікацый з фазісным значэннем пачатку дзейнасці ў сінтаксічным полі адпаведнай першаснай мадэлі². Напрыклад:

— Ну, пакуль, / А я з парторгам / У брыгады да касцоў
(П. Броўка).

1 фаза: *Я — у брыгады да касцоў.*

2 фаза: *Я — у брыгадах касцоў.*

Такім чынам, даследчыца лічыць, што прыкладь адносіцца да адной парадыгмы і першы ўзыходзіць да другога, з'яўляючыся яго першай фазай, а сінтаксема — у брыгады (у брыгадах) — транспанаваны прэдыкат. Узнікаюць сумненні ў лагічнай правамернасці такой трактовкі. У прыведзеным вышэй сказе яўна вызначаецца значэнне будучага часу. Значыць, катэгорыя часу характэрная і для эліптычных сказаў. Так лічаць прыхільнікі тэорыі аб

наяўнасці значэння часу ў эліптычных сказах (А. Скавароднікаў і інш.). Наша задача — вызначыць, якім чынам яна фармуецца і праяўляецца ў эліптычных сказах, пры дапамозе якіх сродкаў мы ўспрымаем эліптычныя сказы ў тым ці іншым часавым плане.

Эліпсаваны дзейслоў у межах сінтаксічнага індывідуума можа набываць значэнні ўсіх трох часоў: прошлага, цяперашняга і будучага.

Эліптычныя сказы са значэннем **прошлага** часу ўказваюць на несупадзенне дзеяння з момантам гутаркі. Для эліптычных сказаў са значэннем прошлага часу характэрна значэнне закончанага трывання эліпсаванага дзейслова.

1. *Як з хваробы я ачнуўся, / Дзе ляжаць? Адкажы год! / У Маскву мяне на курсы / Камандзіраў — і на фронт*
(П. Броўка). 2. *Я завязаў вешчмяшок і — на танцыю*
(В. Быкаў). 3. *Лісця ўзняўся віхор, / І кастрычнік — на двор*
(П. Броўка).

Прошлы час у сказах мы ўспрымаем дзякуючы элементам акаляючага кантэксту: часавы план паведамлення (1), наяўнасці аднародных выказнікаў у складзе простага сказа, адзін з якіх эліпсаваны (2), структурнага паралелізму канструкцый у складзе складанага сказа (3) ці складанага сінтаксічнага цэлага (1). Па-за кантэкстам было б немагчыма дакладна вызначыць час эліптычных сказаў. Напрыклад, адарванчы ад кантэксту сказ *З якога часу ў вас агентам гэтая жанчына?* (В. Быкаў) патэнцыяльна мае ўласціваці быць успрынятым у любым з трох часоў. І толькі дзякуючы паралелізму канструкцый у складзе сінтаксічнага цэлага, дзе папярэднія сказы маюць ярка выражаны прошлы час, мы і ўспрымаем сказ у адпаведным часавым плане.

— Якое месца заданне? Куды ішлі? З якога часу ў вас агентам гэтая жанчына? (В. Быкаў).

Форма **цяперашняга** часу ў эліптычных сказах праяўляецца пры дапамозе сродкаў кантэксту:

а) паралелізму структур частак складанага сказа
Сольніцы ўсе ад'язджаюць дамоў, / А Лена на працу — у суседні калгас (П. Броўка).

б) паралелізму структур частак сінтаксічнага цэлага
А кулі, кулі — адуюць, / Няма ратунку ім ад куль
(П. Броўка).

Дарога полем, блізка лес. / Насустрач афіцэр СС
(П. Броўка).

в) акалічнасцей часу, якія сведчаць пра тое, што дзеянне паўтараецца пастаянна, безадносна да моманту гутаркі

А думы ў горы / Зноў і зноў... (П. Броўка).

Падобным чынам выражаецца і форма **будучага часу** ў эліптычных сказах. Гэта адбываецца пры дапамозе:

а) экспліцытна выражанага дзеяслова, які з'яўляецца аднародным у дачыненні да эліпсаванага

Скончым школу — і за працу, / Не прапусцім нават дня (П. Броўка).

Вось пераначуем, а заўтра ранічкай ўсіх параненых у тым (В. Быкаў).

б) паралелізму структур частак складанага сказа *Зараз памераем ціск. А потым укольчык* (А. Макаёнак).

в) пры дапамозе акалічнасцей часу, якія сведчаць пра тое, што дзеянне яшчэ будзе адбывацца

Цяпер мы цябе — у шпіталь (В. Быкаў).

Цяпер Гунько да яго ні на крок, ведаю (В. Быкаў).

Будучы час таксама можа выражацца лексічна.

У выпадку чаго я праз слухавое акно і па даху на гаро (В. Быкаў).

Назіранні паказалі, што эліптычныя сказы могуць перадаваць падзеі ў любым часавым плане. А час, як вядома гэта прэдыкатыўная дзеяслоўная граматычная катэгорыя, якая ўласціва толькі дзеяслоўным сказам. З гэтага можна зрабіць выснову пра дзеяслоўны характар эліптычных сказаў, гэта значыць пра іх двухсастаўнасць. Калі б разглядаемыя сказы не мелі ў сваёй мадэлі дзеяслова, то катэгорыя часу не мела б выражэння. Зразумела, што эліптычныя сказы адрозніваюцца ад дзеяслоўных спосабам выражэння пэўнага часу: калі ў дзеяслоўным сказе час праяўляецца пры дапамозе пэўных форм экспліцытна выражанага дзеяслова (суфіксаў, канчаткаў ці аналітычна) то ў эліптычным сказе час выражаецца пры дапамозе сродкаў макракантэксту (паралелізм структур частак складанага сінтаксічнага цэлага) ці мікракантэксту (паралелізм аднародных экспліцытна выражанага і эліпсаванага дзеясловаў, дапаможных дзеясловаў, акалічнасцей, пабочных слоў), што вызначаюць часавы план, у якім успрымаецца той ці іншы эліптычны сказ. А гэта яшчэ раз сведчыць на паўненне эліпсаванага выказніка адбываецца сінтаксічна (лінейна ў канкрэтным кантэксце), а не паралелістычна (сістэмай мовы), як гэта сцвярджаюць некаторыя вучоныя.

У эліптычных сказах апушчаны дзеяслоў таксама можа адпавядаць дзеяслову закончанага ці незакончанага трывання. Значэнне закончанага ці незакончанага трывання праяўляецца ў эліптычных сказах такім жа чынам, як час: пры дапамозе сродкаў макра- і мікракантэксту.

Значэнне **незакончанага** трывання ў эліптычных сказах часцей за ўсё выражаецца пры дапамозе паралелізму структур.

1. — *А ён нікога не заўважае, наўпросткі, цераз увесь зал — і на мяне* (А. Макаёнак). 2. — *Даўно не бачыліся, Сцепанідка. Куды ж ты, як маешся?* (В. Быкаў). *А куды іх нясе, / Ажно курыць пясок — / Ды на выстаўку ўсе / У Чырвон-гарадок* (П. Броўка).

Аналагічна выражаецца і значэнне **закончанага** трывання: *Немцы блізка падпускаць, асвеіць ракетамі — і з кулямётаў* (В. Быкаў).

Трыванне — непрэдыкатыўная граматычная катэгорыя дзеяслова. Яно ўказвае на тое, як размяжоўваецца дзеянне ў часе, і з'яўляецца звязаным з дасягненнем унутранай мяжы дзеяння ці недасягненнем яе. А таму катэгорыя трывання (як лад і час) — вытворная ад пазамовай рэаліі дзеяння і не можа існаваць без дзеяння ў сілу анталогічнай асаблівасці мовы.

Сказанае дазваляе зрабіць нам наступныя высновы.

1. Аналіз граматычнай семантыкі эліптычных сказаў дае падставы сцвярджаць, што заместачанай сінтаксічнай пазіцыі дзеяслоўнага выказніка (як і матэрыяльна выражанаму выказніку) уласціва значэнне рэальнай ці ірэальнай мадальнасці. Эліпсаваны дзеяслоў можа набыць значэнне абвешчанага, улоўнага ці загаднага ладу дзякуючы як кантэксту, так і інтанацыі.

2. У межах сінтаксічнага індикатыва эліпсаваны дзеяслоў можа набыць значэнні ўсіх трох часоў: прошлага, цяперашняга і будучага. Значэнне часу, у якім успрымаецца дзеянне эліптычнага сказа, перадаецца пры дапамозе кантэксту (паралелізму структур частак складанага сінтаксічнага цэлага ці частак складанага сказа, паралелізму аднародных эліпсаванага і неэліпсаванага дзеясловаў, акалічнасцей).

3. Незамешчаная сінтаксічная пазіцыя дзеяслова таксама можа набыць значэнне закончанага і незакончанага трывання. Гэтае значэнне праяўляецца таксама пры дапамозе кантэксту.

4. Са сказанага можна зрабіць выснову пра дзеяслоўны характар эліптычных сказаў, пра іх двухсастаўнасць. Катэгорыі мадальнасці і часу з'яўляюцца дзеяслоўнымі і прэдыкатыўнымі, і без дзеяслова існаванне іх было б немагчымым з прычыны анталогічнай асаблівасці мовы. Калі б мадэль эліптычнага сказа была бездзеяслоўнай, то значэнні часу і ладу не мелі б выражэння.

5. Пра двухсастаўнасць мадэлі эліптычнага сказа таксама сведчыць наяўнасць даданага членаў групы выказніка (акалічнасцей), наяўнасць дзеяслова, які ўступае ў адносіны аднароднасці з эліпсаваным дзеясловам, паралелізм структур з эліпсаваным і неэліпсаваным выказнікам, якія аб'ядноўваюцца ў складзе складанага сказа ці складанага сінтаксічнага цэлага.

6. Граматычныя значэнні апушчанага элемента ў эліптычным сказе праяўляюцца толькі на аснове адносін паміж паслядоўна размешчанымі адзінкамі пры іх непасрэдным спалучэнні ў канкрэтным тэксце — сінтагматычна. Яскравае сведчанне таго — адносіны пасіўнай валентнасці паміж акалічнасцю і эліпсаваным дзеясловам. Таму можна зрабіць выснову: эліптычны сказ не мае сваёй, уласнай мадэлі ў мове. Бо для моўнай мадэлі з'яўляецца характэрнай строгая адпаведнасць кожнаму аб'екту пазамоўнай рэальнасці пэўнага элемента сродкаў выражэння. А ў эліптычных сказах назіраецца наяўнасць значэння дзеяння пры адсутнасці дзеяслова. Значыць, эліптычны сказ заўсёды абапіраецца на мадэль і семантыку поўнага сказа. Эліптычны і неэліптычны эквіваленты ёсць варыянты аднаго інварыянта.

¹ Золотова Г. К вопросу о неполных предложениях // Русский язык. Сборник трудов. — М., 1975. — С. 115.

² Золотова Г. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. — М., 1982. — С. 200 — 201.

Крытыка і бібліяграфія

ВАЖКІ ўКЛАД У ТЭАРЭТЫЧНУЮ ЛЕКСІКАГРАФІЮ

Шчэрбін В. Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі. Мн., Міжнародны фонд “Беларускі кнігазбор”, 1996. — 140 с.

За апошнія дзесяцігоддзі беларуская лексікаграфія зрабіла значны крок наперад. Выйшла ў свет вялікая колькасць рознага роду слоўнікаў: тлумачальных, перакладных, дыялектных і інш.

Тэарэтычныя ж пытанні беларускай лексікаграфіі ў нашым мовазнаўстве амаль не распрацоўваліся. З'явілася ўсяго некалькі артыкулаў па гэтай праблеме. Для параўнання варта сказаць, што, напрыклад, у рускім мовазнаўстве тэарэтычным праблемам лексікаграфіі прысвечаны манаграфічныя працы такіх даследчы-

каў, як Ф. Філін, Ф. Саракалетаў, В. Кузняцова, Ю. Каравулаў, А. Бабкін, А. Герд, В. Маркоўкін і інш.

І вось нарэшце выйшла ў свет манаграфія Вячаслава Шчэрбіна “Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі”. Ва ўступным раздзеле да манаграфіі вучоны акрэслівае асноўныя задачы, што стаяць перад беларускай тэарэтычнай лексікаграфіяй і якія аўтарам па магчымасці раскрываюцца і аналізуюцца ў рабоце. Яны зведзены ім да наступных: 1) вызначыць аб'ект і метады сучаснай беларускай лексікаграфіі, яе структуру, узаемаадносіны з беларускай лексікалогіяй і іншымі моўнымі дысцыплінамі; 2) вызначыць аб'ём і змест паняцця “слоўнік”, якое ахоплівае надзвычай шырокую групу даведчаных выданняў і не толькі іх; 3) даць ацэнку сучаснаму стану слоўнікавай справы на Беларусі; 4) вызначыць суадносіны слоўніка з іншымі тыпамі моўных апісанняў; 5) акрэсліць далейшыя перспектывы беларускай лексікаграфічнай навукі.

Гэтая манаграфія структурна складаецца з уступнай часткі і шасці глаў.

Першая глава — “Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства” — прысвечана праблеме вызначэння статусу лексікаграфіі як асобнай лінгвістычнай дысцыпліны і праблеме вызначэння аб'ёму і зместу паняцця “слоўнік” як аднаго з асноўных тыпаў моўных апісанняў. У другім параграфе дадзенай главы аўтарам названы, прааналізаваны і класіфікаваны асноўныя беларускія слоўнікі.

У другой главе — “Таксанімічныя праблемы беларускай лексікаграфіі” — даволі падрабязна прааналізаваны такія пытанні сучаснай лексікаграфіі, як праблема класіфікацыі беларускіх слоўнікаў, праблема лексікаграфічнай параметрызацыі беларускай мовы, праблема пабудовы вычарпальнай слоўнікавай тыпалогіі, асноўныя кірункі сучаснай беларускай тэрміналогіі.

“Метадалагічныя праблемы беларускай лексікаграфіі” — назва трэцяй главы. У ёй разглядаюцца наступныя пытанні: аптымізацыя суадносін паміж фундаментальнымі і прыкладнымі лексікаграфічнымі апісаннямі беларускай мовы; метадалагічнае асэнсаванне філалагічнай спадчыны Я. Карскага і праблемы сучаснай беларускай лексікаграфіі; метадалогія беларускай тэрміналогіі (спроба крытычнага асэнсавання).

У чацвёртай главе манаграфіі — “Сацыялінгвістычныя праблемы беларускай лексікаграфіі” — ідзе гутарка пра класіфікацыю лексічных нормаў як фактар моўнай палітыкі, пра ўкладанне спецыяльных слоўнікаў як спосаб нармалізацыі беларускай навуковай тэрміналогіі; разглядаецца праблема выкарыстання

● ФІЛАЛОГІЯ

Гарэлік Любоў. “Ад здрады слова берагчы”: Літаратурны партрэт Алеся Бачылы	3
Бачыла Алякс. Вершы	16
Калядка Святлана. “Любоў мая, ты песня і маркота...”: Лірыка Яўгеніі Янішчыц	21
Астраух Аліна. “Чортава рабрына” сатыры Рыгора Барадудзіна	32
Барадудзін Рыгор. Вершы	40
Малюковіч Святлана. Рамантызм	44
Чайка Наталія. Выражэнне прэдыкатыўнасці ў эліптычных сказах	59
Крыўко Мікола. Важкі ўклад у тэарэтычную лексікаграфію: Пра кнігу Шчэрбіна В. “Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі”	66

● МЕТОДЫКА І ВОПЫТ

Малажай Галіна. Лінгвістычны аналіз тэксту: Дыферэнцыяцыя зместу і сэнсу	69
Барадудзін Рыгор. <i>Viris eruditus</i> : Слова пра Лявона Баршчэўскага	74
Баршчэўскі Лявон. Літаратура ў гуманітарным ліцэі (працяг)	77
Лаўрэль Яўген. Вывучэнне лічэбніка ў VI класе: Метадычныя парады да падручніка	85
Борыс Леаніда. Вывучэнне паэмы Анатоля Вяцінскага “Дажынкi” ў VII класе	90
Макарчук Вера. Узаемаадносiны чалавека і прыроды ў апавяданнi I. Пташнікава “Алені” (V клас)	124
Выгонная Лілія. Беларуская мова для цікаўных: Вусня мова ў люстэрку пісьма	103
Старычонак Васіль. Фанетычны аналіз: У дапамозе абітурыентам	120
Адрасы педагагічнага майстэрства: <i>Пяткевіч Алена Мікалаеўна</i>	130

● МІЖПРАДМЕТНЫЯ СУВЯЗІ

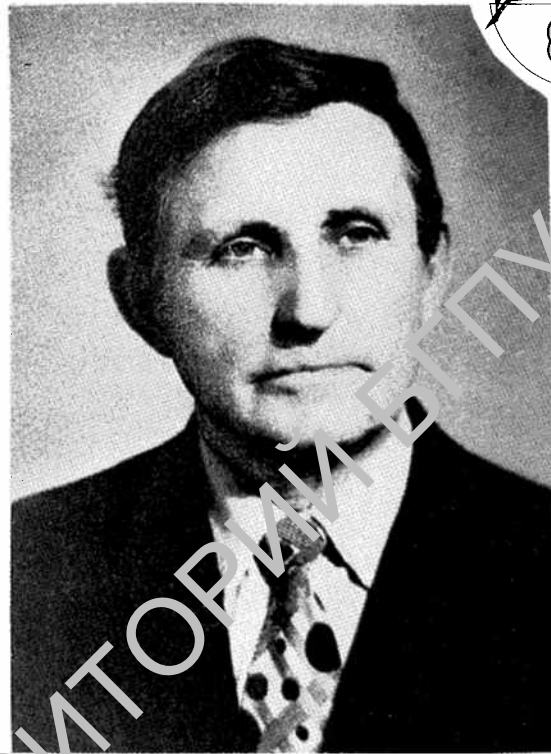
Выхота Валянціна. Матэрыялы ў паэме Якуба Коласа “Новая зямля”	131
--	-----

● КУЛЬТУРА БЕЛАРУСІ

Габрусь Тамара. <i>Genius creaturae</i> : Дух творчасці: Помнікі скульптара Ігара Голубева	142
Швед Іна. “У лузе каліна — усё краса мая...”: Каліна як сімвал усходнеславянскага традыцыйнага фальклору ..	149

● НА РОСТАНЯХ

Аксак Валянціна, Арлоў Уладзімір. “З жыцця, дзе быў чалавекам, успомню каханне”: Вершы	159
Мацюкевіч Марыя. “На ўзлёце мары...”: Пра Леаніда Якубовіча	173
Якубовіч Леанід. “...Паміж зор — нябесных і зямных...”: Вершы	179
Прануза Паўлюк. Вершы	185
Салавей Лія. “А што соўнечка, то іх матанкі...”: Образ маці ў беларускім фальклору	190
Пашкоў Генадзь. “І светлая надзея...”: Вершы пра каханне	196
Якімовіч Валянціна. Веснавыя карагоды	199
Карлюкевіч Алякс. Рэканструкцыя беларускага жыцця ў замежжы: Пра кнігу Рагулі Б. “Беларускае студэнцтва на чужыне”	208
Паэтычная старонка. <i>Бачыла А.</i> “... маяк, як істота жывая...”. Гаю ты мой, гак... тэба ж было мне... Лясное спатканне. Рэўнасць Разліска. Дарыце цюльпаны (16). <i>Барадудзін Р.</i> Смаргонская акадэмія (<i>урывкі</i>). Паднавагодняе прызнанне Цішэцкае пытанне Уладзіміру Караткевічу. Непаўторны крытык (40). <i>Gradus ad parnassum</i> (76).	
<i>Аксак В.</i> Відла. Паганскі шлюб. “А мы — не злучоныя Богам...”. “Мая душа ў скарбонцы цела...”. “Званкі твае крычаць...”. Партрэт. “У снах тваіх ніколі не бывае...”. “Зноў год прабегае...”. “Побач з добрымі — толькі няшчасце...”. Вяртанне. “...а чарговы падман?” (160).	
<i>Арлоў В.</i> На беразе іншага часу. Тое лета. Каханне. Каханка. Пакой. Ростань. Гадзіннік. Цягнік. Мансарда. У каралевы. Дом (160).	
<i>Якубовіч Л.</i> “Аднойчы да чалавека...” (173). “О Беларусь! Старонка дарагая...” (174). “Жыццё — нібы цягнік...” (175). “Ты толькі ў вочы зазірні!” (176). Росы выпалі... (178). Іду ў жыццё (178). “Нараджаемся не для смерці...”. “Між ціхіх ліп...”. Пошук. Снег успамінаў. “Калі б не кос тваіх густая прахалода...”. Вера. Горада я лепшага не знаю. “Не спяваць мне сёння, не смяяцца...”. Снежань. “Ціша змоўкла...”. “Ёсць дажджы...”. Гэта каханне (179).	
<i>Прануза П.</i> Не экскурсантам, а салдатам... Сяброўства. Родная мова. Не люблю... А можа б, сустрэч не было...	

ПАЎЛЮК ПРАНУЗА.

Быць трэба бадзёрым, вясёлым. “Прывабна чысціня дзяўчыны...”. “Ты будзь маім сонцам” (186).
Пашкоў Г. “Маладзічок...”. “Імгненна юнацтва прыгажосць...”. “Імчаць нас да ракі...”. “Назвала...”. Развітальныя кастры (197).
Літаратурны ветразь. *Войтка І.* Будаўніцтва храма ў Слоніме. Роднае слова. “У слязах твае бачу вочы...”. Хвоі. “З Богам, мая матуля...”. “Я забыла, хто я ёсць...” (211).

Песню бярыце з сабой: “Мы ў будучыню верым...”: Песні Б. Акуджавы (“Апошні тралейбус” (214), “Песенька пра боты” (215)) і Р. Палонскага (“Жураўліная песня” (216)) у перакладзе Л. Баршчэўскага

Наша картатэка. Літаратуразнаўства. Складальнікі *Раманцэвіч Валянціна, Чэрат Аляксандр* (218).
Саламевіч Янка. Каляндар знамянальных датаў і падзей на 1998 год: Красавік (220).

На вокладцы: *Бачыла Алясь.* “І ты, і я... І на паўмілю...”.

Шаноўныя чытачы!

Паведамляем, што невялікая частка тыражу нашага часопіса прадаецца ў кіёску ў галоўным корпусе Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка (вул. Савецкая, 18) і ў кіёску Таварыства беларускай мовы (вул. Леніна, 18).

Да ведама аўтараў

Артыкулы, якія дасылаюцца ў рэдакцыю, павінны быць надрукаваны на машынцы праз два інтэрвалы ў двух экзэмплярах.

Матэрыялы таксама могуць быць перададзены на машынным носьбіце (дыскеце; яна вяртаецца аўтару).

Да матэрыялаў абавязкова дадаюцца звесткі пра аўтара (поўнае напісанне прозвішча, імя і імя па бацьку, пасады, назваў навучальнай установы і года яе заканчэння аўтарам, месцаў папярэдняй працы, публікацый і г. д.). Прыкладаюцца фотаздымак аўтара, дамашні і службовы адрасы з пазначэннем паштовага індэкса і тэлефоны.

Беларуская
 літаратура
 і мастацтва